

Powstanie styczniowe w powiecie płockim

(Charakterystyka materiałów)

Zasób aktowy Archiwum Państwowego w Płocku ma charakter regionalny, stąd i materiały do dziejów powstania styczniowego dotyczą określonego terenu tj. miasta Płocka i powiatu płockiego.

Materiały te niestety nie naświetlą nam sprawy samego przebiegu powstania, bowiem zachowane archiwalia dotyczą bądź okresu wcześniejszego tj. okresu ruchów poprzedzających wybuch powstania styczniowego (lata 1861—1862), bądź okresu, kiedy powstanie w Płockiem już wygasło, czyli końca 1863 r. i początku 1864 r. oraz okresu popowstaniowego.

Ze względów strategicznych (teren zalesiony, sprzyjający organizowaniu się partyzantek i mogący stanowić rejon tworzenia się oddziałów wojskowych powstańczych) Płockie miało odegrać w powstaniu styczniowym ważną rolę.¹ Tu wg planów Z. Padlewskiego miał przenieść się Tymczasowy Rząd Narodowy, tu zamierzano skoncentrować większą część sił powstańczych. Nieudolna organizacja działań powstańczych, tarcia wśród samych organizatorów powstania, a wreszcie sprzeczności klasowe w Płockiem spowodowały, że jakkolwiek na samym początku brało ono aktywny udział w powstaniu, już przy końcu 1863 r. powstanie na tym terenie wygasło. Śmierć Z. Padlewskiego 15 maja 1863 r., głównego przywódcy i organizatora powstania na Mazowszu Płockim, przesądziła o dalszych losach powstania.

Materiałów do dziejów powstania styczniowego należy szukać przede wszystkim w zespółach akt władz i urzędów cywilnych i wojskowych działających w tym okresie na terenie Płockiego, a więc w aktach miejskich Płocka, aktach Cywilnego Naczelnika Powiatu Płockiego, Naczelnika Wojennego Powiatu Płockiego i Naczelników Wojennych Częściowych (Uczastkowych) w Drobinie, Wyszogrodzie i Płońsku. Ilość tych materiałów jest znikoma, bo łącznie liczą one przeszło 60 woluminów.

Jak zaznaczono wyżej wybuch powstania styczniowego poprzedziły lata ruchów chłopskich i manifestacji patriotycznych w mia-

stach Królestwa Polskiego. Nasilenie ich przypada na lata 1861—1862.

Nie mamy żadnych wiadomości o ruchach chłopskich w Płockiem, gdyż należało ono początkowo do okręgów mniej aktywnych. Znajdujemy jednak w aktach miejskich m. Płocka trzy woluminy z roku 1861², które świadczą o tym, że w Płocku w okresie manifestacji w latach 1861—62 dają się zauważyć pewne przejawy działalności patriotycznej, aczkolwiek są to drobne wystąpienia. Tak np. w wol. zatytułowanym „Akta manifestacyj w roku 1861” zachowały się akta śledztwa w sprawie manifestacji w Płocku w czerwcu 1861 r. z racji wydobycia z Wisły rzekomej ofiary wypadków warszawskich. Z tej racji uroczysty kondukt żałobny przewiózł zwłoki na cmentarz katolicki, następnego dnia odprawiono uroczyste nabożeństwa żałobne, a przez ulice przeszły procesje, które postawiły na grobie krzyż z patriotycznym napisem. Reskrypt Dyrektora Głównego Prezydującego w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z lipca 1861 r. zabronił odprawiania publicznych nabożeństw żałobnych.³

W sierpniu i wrześniu podczas nabożeństw odprawianych w kościele katedralnym z okazji rocznic koronacji i imienin cara pomimo ścisłego nadzoru policyjnego śpiewano „Boże coś Polskę”, a w listopadzie podczas wyborów do rady powiatowej i miejskiej pojawiły się w kościołach emblematy narodowe: chorągwie z Białym Orłem i Pogonią.

Te wypadki spowodowały masowe aresztowania osób, które brały udział w manifestacjach lub były o to podejrzane, co znajduje odzwierciedlenie w woluminach „Akta aresztowania osób w 1861 r.” i „Akta generalne występców politycznych”. Cytowane woluminy zawierają ponadto raporty prezydenta m. Płocka do władz gubernialnych w sprawie zajęć w mieście, raporty dotyczące poszczególnych osób, ich zeznania, korespondencję sądową, prośby o uwolnienie aresztowanych osób oraz odpowiedzi na nie Naczelnika Wojennego Płockiego Oddziału, zwykle negatywne.

Najbogatszy materiał do dziejów powstania styczniowego zawierają szcztatkowe zespoły Naczelników Wojennych.

W celu szybszego i sprawniejszego stłumienia powstania w Królestwie Polskim w grudniu 1863 r. zreorganizowano niektóre władze represyjne. Ze względu na ich charakter i rodzaj działalności możemy te władze podzielić na:

- 1) władze polityczno-administracyjne: Wojskowy General Gubernator Warszawski, Kancelaria Specjalna Namiestnika do Spraw Stanu Wojennego oraz Zarząd Gen. Policmajstra w Królestwie Polskim,
- 2) władze wojskowo-policyjne jako organ wykonawczy pierwszych: policja wykonawcza, naczelnicy wojenni i żandarmeria,
- 3) władze śledczo-sądowe wojskowe.⁴

Namiestnik Królestwa hr Berg reorganizując władzę policyjną postanowieniem z dnia 7 gru-

dnia 1863 r.⁵ utworzył w Królestwie Wojskowo-Policyjny Zarząd na czele z Gen. Policmajstrem, którym został gen. major Trepow. Powierzono mu zarząd policją w całym Królestwie. Organ wykonawczy Zarządu Wojskowo-Policyjnego stanowili naczelnicy wojenni.

Władza policyjna w guberniach należała do Naczelników Głównych Wojskowych Oddziałów, powstały też instytucje Wojskowych Naczelników Powiatowych. W razie potrzeby stanowiono drugorzędne oddziały z części jednego lub kilku powiatów, a ich naczelnicy posiadali te same uprawnienia co powiatowi. Władzom naczelników wojskowych podlegały władze cywilne (pod względem policyjnym) i tak np. cywilni gubernatorzy i naczelnicy powiatów winni byli składać raporty bezpośrednio Gen. Policmajstrowi lub miejscowym naczelnikom wojennym. To samo zresztą dotyczyło burmistrzów i wójtów.

Rozkazem nr 370 z dnia 27 stycznia 1864 r. Naczelnikiem Wojskowym Powiatu Płockiego został mianowany major Oranowski.⁶

Z dniem 13 czerwca 1864 r. powiat płocki został podzielony na pięć części tzw. „uczastki” z osobnymi naczelnikami wojennymi. Były to „uczastki” płocki, drobiński, wyszogrodzki, zakroczymski i płoński.⁷

Zarząd Wojskowo-Policyjny w Królestwie Polskim jako środek nadzwyczajny, urząd czasowy, którego celem było stłumienie powstania i zaprowadzenie „porządku i bezpieczeństwa w Królestwie” spełnił swoje główne zadanie. Namiestnik hr. Berg postanowieniem z dnia 17 lutego 1866 r. zlecił przystąpić do stopniowej likwidacji Zarządu.⁸ Zniesiono Główne Wojskowe Oddziały, a uprawnienia Naczelników Wojskowych Oddziałów przyjęli gubernatorzy. Władza wojskowo-policyjna w powiatach pozostała czasowo nadal w rękach naczelników wojskowych powiatowych i częściowych, lecz podporządkowano ich władzy gubernatora.

Spuścizna aktowa po działalności Naczelnika Wojskowego Powiatu Płockiego jest b. uboga i fragmentaryczna. Zachowała się zaledwie niewielka ilość woluminów (24), które dotyczą głównie działalności Naczelnika jako władzy represyjnej. Istnieje jednak jeden wol. zatytułowany „K rukovodstvu”⁹, który obejmuje okres od r. 1861—1863 i zawiera okólniki, odezwy, ogłoszenia, rozkazy do wojsk w Królestwie, instrukcje dla naczelników. Materiały te doskonale obrazują atmosferę okresu przed i w czasie powstania w Królestwie oraz środki, jakie podjął rząd carski dla opanowania sytuacji w kraju. Tak np. w odezwie do Polaków z dnia 14.X.1861 r. dowodzący I-szą Armią p. o. Namiestnika Królestwa gen. adjut. hr. Lambert wzywa do uspokojenia i przywrócenia porządku, zaprzestania manifestacji politycznych, rozpowszechniania podburzających odezw, zbierania składek na cele rewolucyjne itp. W piśmie z dn. 20.II.1862 r. naczelnicy wojenni gub. płockiej otrzymali polecenie przedsięwzięcia środków ostrożności z racji spodziewanego w marcu przybycia emisariuszy zza granicy.

W innych pismach mówi się o zżaleniach powstańczych w Płocku np. o zabranianiu przez powstańców pieniędzy z kas państwowych, o zdobytej broni w starciu z powstańcami, o obowiązku wójtów i burmistrzów meldowania o każdej przechodzącej partii, werbunku do niej itd.

Instrukcja dla naczelników wojskowych z października 1863 r. w sprawie niszczenia istniejących na ich terenie grup powstańczych obrazuje sytuację powstania na jesieni 1863 r. Wg tych informacji wojskom carskim udało się częściowo opanować sytuację w kraju. Rozbito większe ugrupowania powstańcze, w lasach ukrywały się drobne oddziały po 50 i 100 ludzi prowadzące już raczej walkę partyzancką. Działała jednak powstańcza policja wykonawcza, trwał nadal werbunek do oddziałów i zbieranie podatków na rzecz powstania. W woluminie tym znajduje się również rozkaz Namiestnika z dnia 31.X/12.XI 1863 r. skierowany do Naczelników Wojskowych Płockiego Oddziału i Powiatu i do prezydenta m. Płocka, o zakazie noszenia przez kobiety oznak żałoby patriotycznej pod groźbą surowych kar pieniężnych. Zarządzenie to określa również sposób ubierania się.

Po opanowaniu sytuacji rząd carski użył wszelkich środków zmierzających do zlikwidowania nie tylko pozostałych nielicznych grup powstańczych, lecz także wszystkich skutków popowstaniowych i mających skutecznie zapobiec możliwości odradzania się jakichkolwiek zamysłów rewolucyjnych. Zarządy wojskowo-policyjne praktycznie przejęły w swoje ręce wszystkie sprawy i podporządkowały sobie wszystkie władze. Dużą rolę jako czynnik wykonawczy odegrała policja.

Wśród akt Naczelnika Wojskowego Pow. Płockiego znajduje się wol. „O voennoj policii”¹⁰, który zawiera głównie spisy wojskowych policjantów Płocka, Płońska i Zakroczymia z roku 1865 (w Płocku w tym okresie było 31 policjantów wojskowych). Policja ta oddała duże usługi w tropieniu i likwidowaniu pozostałych organizacji powstańczych.

Dość duży procent akt Naczelnika Wojskowego Pow. Płockiego stanowią wywiady o różnych osobach, najczęściej kandydatach na urzędników, gdyż urzędy zwykle przed ich zaangażowaniem zasięgały najpierw opinii u miejscowego naczelnika wojskowego. Zdarzały się zresztą wypadki, że kandydaci, a nawet sami urzędnicy byli byłymi powstańcami.¹¹ Szczególną ostrożnością kierowano się przy przyjmowaniu do służby leśnej.¹²

Również duży procent akt stanowią woluminy, na treść których składają się głównie listy gończe za zbiegłymi lub ukrywającymi się powstańcami, z nakazem ich aresztowania w wypadku pojawienia się na terenie podległym Płockiemu Naczelnikowi Wojskiemu. Bardzo często zamiast pojedynczych listów spotyka się zbiorowe spisy poszukiwanych osób, należących do różnych warstw społecznych i z różnych części Królestwa. W niektórych wypadkach podaje się

nawet pseudonimy powstańcze np. Piasecki — „Sędziwój”, Kałmiński — „Maczek” itd.

Wśród listów gończych znajduje się również tajne pismo z dnia 29 maja 1864 roku, w którym Naczelnik Wojsenny Pow. Płockiego nakazuje policji i żandarmerii płockiej niezwłocznie aresztowanie (w przypadku pojawienia się) — jednego z przywódców powstania — generała Hauke-Bosaka, który wg informacji agentów miał zamiar przybyć z Francji do Królestwa.¹³⁾ Niektóre okólniki nakazują przekazanie aresztowanych bezpośrednio do więzienia śledczego w Warszawie przy ul. Pawiej.

Osobom, które zbiegły za granicę oraz osobom wysiedlonym, a podejrzanym o udział w powstaniu zabroniono powrotu do kraju. Tasiemcowe spisy owych osób znajdziemy w woluminach „o vyzové lic na mesta žitel'stva” i „O nevpuské”.¹⁴⁾

Za udział w powstaniu styczniowym wyrokami Polowego Audytorium skonfiskowano wiele majątków. Traktują o tym woluminy zatytułowane „O konfiskaci iměnj i imušestv”¹⁵⁾. W opisach osób, którym skonfiskowano mienie b. często figurują chłopi z powiatu płockiego (spis z października 1864 r. wymienia 21 osób z pow. płockiego, wiele z nich zostało zesłanych na Syberię). Między wyrokami o konfiskacie znajduje się również wyrok w sprawie konfiskaty majątków Tadeusza Tłuchowskiego pierwszego naczelnika cywilnego organizacji powstańczej w Płocku i szczególnie aktywnego działacza w przededniu wybuchu powstania.

Z innych akt dowiadujemy się, że poszczególne majątki i gminy obowiązaane były dostarczać karne podwozy dla oddziałów wojsk znajdujących się w powiecie, dla przewożenia aresztantów, poczty itd.

W miarę stopniowego uspokajania się kraju ilość tych podwozów zredukowano do połowy, z tym że w pierwszej kolejności ulgi przysługiwały tym majątkom, których właściciele nie byli podejrzeni o związki z powstaniem. O tych sprawach traktuje wol. „O štrafných podvodach”¹⁶⁾.

Aby uniemożliwić dalsze ukrywanie się i działanie pozostałych jeszcze grup powstańczych oraz aby nie dopuścić do formowania się nowych zarządono na początku 1863 r. wycięcie na pewnej przestrzeni lasów prywatnych i państwowych, znajdujących się przy ważniejszych drogach. Naczelnik Wojsenny Oddziału Płockiego postanowił przede wszystkim zabezpieczyć drogi z Płocka do Zakrocymia, z Płońska do Nowego Miasta i z Płońska do Ciechanowa, zarządzając wycięcie lasów po obydwu stronach dróg na szerokości 6 sążni, w ściśle określonym terminie.

W instrukcji dla naczelników wojennych znajdującej się w woluminie „O raščitkě lěsov”¹⁷⁾ określono czyją własnością ma być wycięte drzewo. Jeśli właściciel lasu godził się wyciąć i zwieźć je w terminie, to pozostawało ono jego własnością. W przeciwnym wypadku zlecenie wycięcia drzewa otrzymywali właściciele. Ponieważ zdarzały się wypadki samowol-

nego wycinania lasów przez chłopów, odpowiedzialnością za całość obszarów leśnych tak prywatnych jak i państwowych obciążono naczelników wojennych, a winnym chłopom wytoczono sprawy sądowe.

Prasa i wszystkie wydawnictwa w Królestwie musiały przechodzić przez surową cenzurę carską, co znalazło również odbicie w aktach Naczelnika Wojsennego Płockiego. Wolumen zatytułowany „O zaprščenných socineniach”¹⁸⁾ zawiera tajne pisma gen. policmajstra w sprawie wydawnictwa znajdujących się na indeksie.

Pomimo surowego nadzoru ukazywały się książki i plakaty, często anonimowych autorów, redagowane w duchu nienawiści do Rosji carskiej, o czym może świadczyć tajne pismo gen. policmajstra nr 444 z dnia 17 marca 1866 r. do naczelników wojennych, w którym poleca im ze szczególnym naciskiem, aby starali się nie dopuścić do rozpowszechniania wśród społeczeństwa wybitnie antycarskiej „Książeczki politycznej włościanina polskiego” przepełnionej wrogimi epitetami pod adresem rządu.

Wszystkie omówione wyżej materiały dotyczą przede wszystkim represji rządu carskiego w Królestwie Polskim. Pozostają jeszcze do omówienia dwa woluminy, które są ilustracją stosunków panujących w samym społeczeństwie polskim. Wiadomo, że pewna część społeczeństwa polskiego w czasie powstania styczniowego przyjęła postawę biernego wyczekiwania, a nawet zajęła zdecydowanie wrogie stanowisko wobec ruchu narodowo-wyzwoleńczego. Za wiernopoddańczą służbę rząd carski przyznawał im nagrody i odznaczenia, a rodzinom pozostałych po osobach straconych przez powstańców przyznawał zapomogi, zgodnie z okólnikiem gen. policmajstra z kwietnia (1865 r.¹⁹⁾ Cytowany w przypisach wol. zawiera podania o zasiłki oraz rejestry osób straconych przez powstańców w powiecie płockim (ogólnie 26 osób, rejestr — k. 27 i 35).

Ukazem z dnia 1 stycznia 1865 r. ustanowiony został brązowy medal na pamiątkę stłumienia powstania polskiego, który przyznawano osobom „za gorliwe i sumienne spełnianie w czasie buntu rozporządzeń prawnego rządu”, najczęściej urzędnikom. Podania, spisy osób typowanych do odznaczenia oraz inne akta dotyczące tej sprawy składają się sa treść woluminu „o bronzovoj medalii za usmirenje pol'skago mjateža 1863—1864 g.”²⁰⁾ Zdarzały się również osobiste próby Polaków o przyznanie tego odznaczenia.²¹⁾

Jeszcze skromniej przedstawia się pozostałość aktowa po naczelnikach wojennych częściowych, zawierająca materiały podobne do tych, jakie omówiono przy zespole Naczelnika Wojsennego Powiatu Płockiego. Po istniejących pięciu urzędach naczelników częściowych („uczastkowych”) powiatu płockiego zachowały się jedynie fragmenty zespołów akt Naczelnika Wojsennego Drobina, Wyszogrodu oraz jeden wolumen Naczelnika Płońska.

Wzpole akte Naczelnika Wojennego Wyszogrodu znajdują się okólniki, akta spraw podatkowych, kar oraz sprawy związane z uwłaszczeniem włościan.²²⁾

Sprawa udziału chłopów w powstaniu jest w ogóle problemem znajdującym słabe odbicie w aktach. Ze spisów powstańców pow. płockiego, a szczególnie z wyszogrodzkiego rejonu wynika, że więcej niż połowę oddziałów powstańczych, np. Kolbego, Dunina, Centkowskiego stanowił element pochodzenia chłopskiego, głównie służby folwarcznej. W spisie powstańców z rejonu wyszogrodzkiego na 109 osób 92 są pochodzenia chłopskiego²³⁾, a więc stanowią oni 84%. W pozostałej liczbie największy odsetek stanowią mieszczanie. Wyżej wspominaliśmy również o wypadkach konfiskaty mienia chłopskiego za udział w powstaniu i listach gończych, to wszystko potwierdza jeszcze raz żywe zainteresowanie chłopów powstaniem w początkowej jego fazie. Polityka „białych” obawiających się ruchu ludowego, a potem sprawa uwłaszczenia odciągnęła ich jednak od powstania.

W omawianych aktach spotykamy się również z wypadkami wrogiej postawy chłopów wobec powstania, wypadkami denuncjowania powstańców, wydawania policji składów broni i denuncjowania własnych dziedziców sprzyjających powstaniu.²⁴⁾

Na treść siedmiu zachowanych woluminów z zespołu Naczelnika Drobińskiego składają się wytyczne dla naczelników wojennych częściowych, poszukiwania zbiegłych osób podejrzanych o udział w powstaniu, sprawy opieki nad rodzinami pozostałych po osobach straconych przez powstańców itd.

Zespół Naczelnika Cywilnego Powiatu Płockiego nie zawiera również rewelacyjnych ma-

teriałów do dziejów powstania w Płockiem. Powtarzają się tu grupy akt sygnalizowane w zespołach naczelników wojennych, a więc: sprawy kontrybucji, kar, aresztów, poszukiwań powstańców, strat gospodarczych podczas zaburzeń np. konfiskata przez powstańców pieniędzy z kas państwowych itd.

Do ciekawszych źródeł należą woluminy: „Ustanowienie Zarządu Wojenno-Policyjnego”, „Ustanowienie Naczelników Wojennych Częściowych”, „Ustanowienie Naczelnika Wojennego Powiatu Płockiego”, które oprócz ukazu o ustanowieniu Zarządu Wojenno-Policyjnego zawierają zarządzenia dotyczące spraw owego zarządu, wykaz czynności i spraw, które przeszły do jego kompetencji, sprawy podziału administracyjnego powiatu płockiego, raporty burmistrzów do naczelnika cywilnego powiatu oraz korespondencję urzędową władz gubernialnych z naczelnikiem cywilnym itp.

Zbliżająca się klęska powstania, postawa pewnych klas społecznych spowodowały, że stopniowo wygasła zainteresowanie powstaniem a w Płocku już pod koniec 1863 r. i na początku 1864 r. mnożą się listy z wiernopoddańczymi adresami do cara, o czym mówi jeden z woluminów zatytułowany „O podawanych adresach do Najjaśniejszego Pana”²⁵⁾.

Wszystkie omówione materiały, za wyjątkiem woluminów pochodzących z zespołu Akt miasta Płocka, pochodzą z zespołów szczątkowych, i stąd nie mogą dać pełnego obrazu interesujących nas zagadnień, poruszanych zresztą często tylko na marginesie jakichś innych spraw, niemniej jednak zawierają one cenny materiał źródłowy do dziejów powstania styczniowego, a wartość jego podnosi fakt, że na terenie woj. warszawskiego tego rodzaju materiały zachowały się jedynie w Płocku.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- 1) źródłowe: Akta zespołów Naczelników Wojennych Powiatowego i Naczelników Częściowych, akta Naczelnika Cywilnego Powiatu Płockiego.
- 2) Dziennik Praw z l. 1863—1866.

- 3) E. Halicz — Województwo Płockie w powstaniu styczniowym w: Rok Ziemi Mazowieckiej, Płock 1962 r.
- 4) E. Ramotowska — Carskie władze represyjne, w: Proces R. Traugutta i członków Rządu Narodowego, t. I W-wa r. 1960.

PRZYPISY

- 1) Emanuel Halicz, Województwo płockie w powstaniu styczniowym, w: Rok Ziemi Mazowieckiej (Płock 1962) str. 171—172.
- 2) OT Płock — Akta miasta Płocka — „Akta manifestacji w roku 1861” s. 354. „Akta aresztowania osób w 1861 roku” s. 10. „Akta generalne występców politycznych” s. 489.
- 3) „Akta manifestacji w roku 1861” — s. 354 k. 7.
- 4) E. Ramotowska — Carskie władze represyjne, zob. Proces Romualda Traugutta i Członków Rządu Narodowego T. I W-wa 1960, str. XVI i XVII.
- 5) Cywilny Naczelnik Pow. Płockiego, sygn. 23 „Ustanowienie Zarządu Wojenno-Policyjnego”.
- 6) CNPP — „Ustanowienie Naczelnika Wojennego Powiatu Płockiego” s. 25 k. 2.
- 7) CNPP — s. 24 „Ustanowienie Naczelników Wojennych Częściowych”, k. 6.
- 8) Naczelnik Wojenny. Częściowy w Drobinie — s. 6 „K rukvodstvu” k. 39.
- 9) Naczelnik Woj. Pow. Płockiego (NWPP) — s. 1.
- 10) NWPP — sygn. 14.
- 11) NWPP — s. 17 „O povedenii lic”.
- 12) NWPP — sygn. 9, 17, 23 „O povedenii lic”.

- 13) NWPP — s. 3 „O rozyskaniu mjateczników”, k. 55.
- 14) NWPP — s. 15, 24.
- 15) NWPP — s. 10, 18, 21.
- 16) Naczelnik Wojenny Pow. Płockiego — sygn. 8.
- 17) Naczelnik Wojenny Pow. Płockiego — sygn. 5.
- 18) Naczelnik Wojenny Pow. Płockiego — sygn. 22.
- 19) Naczelnik Wojenny Pow. Płockiego — sygn. 20.
- 20) Naczelnik Wojenny Pow. Płockiego — sygn. 12.
- 21) Naczelnik Wojenny Pow. Płockiego — tamże, taką prośbą złożył np. Józef Krzykowski sędzia Sądu Kryminalnego gub. płockiej i augustowskiej.
- 22) Naczelnik Wojenny Częściowy w Wyszogrodzie — sygn. 2 „po casti cirkuljarnych predpisaniij”.
- 23) Naczelnik Wojenny Częściowy w Wyszogrodzie — sygn. 6 „po casti povstancov”, k. 72-81.
- 24) Naczelnik Wojenny Częściowy w Wyszogrodzie — sygn. 6 „Po casti povstancov”, k. 207 i 208 — zeznanie dwóch członków służby folwarcznej obciążające ich dziedzica Charzyńskiego i ekonoma Pomianowskiego, którzy współdziałali z powstańcami, werbowali do oddziałów itd.
- 25) Naczelnik Cywilny Pow. Płockiego — sygn. 22.